

HG
Revidert mars 2013

Notat til kapittel 5 i Løvås

Regler om normalfordelingen

Kjennskap til reglene for normalfordelingen er grunnleggende for den statistiske analysen i kapittel 6 i Løvås, og studentene må kunne beherske disse skikkelig i dette kurset. Reglene er stort sett gitt i kapittel 5 i Løvås, men litt ufullstendig og usammenhengende. Jeg vil derfor i dette notatet samle og utfylle de viktigste reglene som må kunne, samt gi noen eksempler på bruk av dem. Reglene er stort sett gitt uten bevis (som er relativt tekniske).

Definisjon:

Vi skriver kort $X \sim N(\mu, \sigma)$ for en modell der X er normalfordelt med forventning, $E(X) = \mu$, og standardavvik, $\sigma = \sqrt{\text{var}(X)} = \text{SD}(X)$. Den spesielle normalfordelingen $N(0, 1)$, kalles *standard normalfordeling* og Løvås bruker symbolikken $G(z) = P(Z \leq z)$ for den kumulative fordelingsfunksjonen hvis $Z \sim N(0, 1)$.

Eksempel: Hvis du for eksempel i en oppgave får oppgitt at $X \sim N(-1, 2)$, så følger spesielt at $E(X) = -1$ og $\text{var}(X) = 4$.

Merknad. Du trenger ikke å kjenne formelen for sannsynlighetstettheten for $X \sim N(\mu, \sigma)$ i dette kurset, men for fullstendighetens skyld skriver jeg den opp her

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi} \cdot \sigma} \cdot e^{-\frac{1}{2\sigma^2}(x-\mu)^2} \quad \text{for } -\infty < x < \infty \quad (\text{ikke pensum})$$

Det du må vite om denne fordelingen (utover det som står i definisjonen) er:

- X er kontinuerlig fordelt slik at $P(X = x) = 0$ for alle x .
- Fordelingen (grafene til $f(x)$) er entoppet, klokkeformet med maksimumsverdi for $x = \mu$. Og den er symmetrisk rundt $x = \mu$ slik at den delen av $f(x)$ som ligger til venstre for $x = \mu$ er et nøyaktig speilbilde av delen som ligger til høyre for $x = \mu$ (jfr. figur 5.14 i Løvås). Dette impliserer bl.a. at, hvis a er et tall > 0 , er $P(X \leq \mu - a) = P(X \geq \mu + a)$ (illustrer på en figur!).

Regel R1 (står ikke i Løvås, men brukes implisitt flere steder):

Hvis $X \sim N(\mu, \sigma)$ og $Y = a + bX$, der a og b er konstanter, er også Y normalfordelt

$$Y \sim N(E(Y), SD(Y)) = N(a + b\mu, |b|\sigma)$$

(Merk at uttrykkene i N til høyre følger av regler for forventning og varians i kapittel 4.)

Eksempler som følger av regel R1 (sjekk):

- Hvis $X \sim N(-1, 2)$, er (i) $Y = 1 - X \sim N(E(Y), SD(Y)) = N(2, 2)$.
(ii) $\frac{X}{2} \sim N\left(-\frac{1}{2}, 1\right)$ og (iii) $1000 + 3X \sim N(997, 6)$.
- Hvis $X \sim N(\mu, \sigma)$, er $Z = \frac{X - \mu}{\sigma} \sim N(0, 1)$ (sett $a = -\frac{\mu}{\sigma}$ og $b = \frac{1}{\sigma}$ i R1). La $G(x)$ være den kumulative fordelingsfunksjonen for Z , dvs $G(x) = P(Z \leq x)$, som er tabulert i tabell D.3 i Løvås. Av dette får vi **regel 5.14** i Løvås:

$$P(X \leq x) = P\left(\frac{X - \mu}{\sigma} \leq \frac{x - \mu}{\sigma}\right) = P\left(Z \leq \frac{x - \mu}{\sigma}\right) = G\left(\frac{x - \mu}{\sigma}\right)$$

- Hvis $X \sim N(-1, 2)$, er, siden $P(X = 0) = 0$,
 $P(X < 0) = P(X \leq 0) = G\left(\frac{0 + 1}{2}\right) = G\left(\frac{1}{2}\right) = 0,6915$ i følge tabell D.3 i Løvås.

Merknad. Sannsynligheter i en normalfordeling kan også regnes ut i Excel: Bruk NORM.DIST funksjonen i Excel 2010 (heter NORMDIST i Excel 2007). Prøv det for $P(X < 0)$ i siste eksempel og sammenlign med tabell D.3.

Regel R2 . Summer av normalfordelte variable (regel 5.17 i Løvås presisert)

La $X_1, X_2, \dots, X_n$ være uavhengige og normalfordelte variable slik at $X_i \sim N(\mu_i, \sigma_i)$ for $i = 1, 2, \dots, n$. (X_i -ene behøver altså ikke å være identisk fordelte). La $a_1, a_2, \dots, a_n$ være vilkårlige konstanter. Da er $Y = a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n$ også normalfordelt:

$$Y \sim N\left(E(Y), \sqrt{\text{var}(Y)}\right) = N\left(a_1\mu_1 + a_2\mu_2 + \dots + a_n\mu_n, \sqrt{a_1^2\sigma_1^2 + a_2^2\sigma_2^2 + \dots + a_n^2\sigma_n^2}\right)$$

der uttrykkene i N til høyre følger av regler om forventning og varians i kapittel 4.

Av **regel R2** følger direkte en viktig regel om gjennomsnitt av normalfordelte variable (brukt flere ganger i kurset, men ikke satt opp eksplisitt som en regel i Løvås).

Regel R3. Gjennomsnittet av normalfordelte variable er (eksakt) normalfordelt.

La $X_1, X_2, \dots, X_n$ være uavhengige og *identisk* normalfordelte variable slik at $X_i \sim N(\mu, \sigma)$ for $i = 1, 2, \dots, n$. Da er $Y = \bar{X} = (X_1 + X_2 + \dots + X_n)/n$ også normalfordelt:

$$Y \sim N\left(E(Y), \sqrt{\text{var}(Y)}\right) = N\left(\mu, \frac{\sigma}{\sqrt{n}}\right)$$

Bevis: R3 følger direkte av R2: La i R2, $\mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_n = \mu$, $\sigma_1 = \sigma_2 = \dots = \sigma_n = \sigma$ (siden alle fordelingene for $X_1, X_2, \dots, X_n$ er like, må alle forventninger være like og alle standardavvik være like). La $a_1 = a_2 = \dots = a_n = \frac{1}{n}$. Da ser vi at $Y = \bar{X}$ omfattes av regel R2, og vi kan slutte at Y er normalfordelt. Parameterverdiene i den aktuelle normalfordelingen er gitt ved $E(Y)$ og $\sqrt{\text{var}(Y)}$ som er funnet før i kapittel 4: $E(Y) = \mu$ og $\sqrt{\text{var}(Y)} = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}$.

Alternativt, kunne man få fram disse parameterverdiene fra formlene i siste uttrykk i regel R2:

$$a_1\mu_1 + a_2\mu_2 + \dots + a_n\mu_n = \frac{1}{n}\mu + \frac{1}{n}\mu + \dots + \frac{1}{n}\mu = n \cdot \frac{1}{n}\mu = \mu$$

$$\sqrt{a_1^2\sigma_1^2 + a_2^2\sigma_2^2 + \dots + a_n^2\sigma_n^2} = \sqrt{\frac{1}{n^2}\sigma^2 + \frac{1}{n^2}\sigma^2 + \dots + \frac{1}{n^2}\sigma^2} = \sqrt{n \cdot \frac{1}{n^2}\sigma^2} = \sqrt{\frac{1}{n}\sigma^2} = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}$$

Bevis slutt.

Eksempler på bruk av R1-R3:

- Anta X og Z er uavhengige og normalfordelte der $X \sim N(-1, 2)$ og $Z \sim N(0, 1)$. Finn $P(Y < 0)$ der $Y = X - Z$.

Løsning: I følge regel R2 er Y normalfordelt (sett for eksempel $X_1 = X$, $X_2 = Z$, $a_1 = 1$, $a_2 = -1$ og $n = 2$).

Parameterverdiene finner vi som $E(Y) = -1 - 0 = -1$ og

$$\sqrt{\text{var}(Y)} \stackrel{\text{regel 4.17}}{=} \sqrt{\text{var}(X) + \text{var}(Z)} = \sqrt{4 + 1} = \sqrt{5}$$

Dermed er $Y \sim N(-1, \sqrt{5})$, og det andre eksemplet etter regel R1 gir:

$$P(Y < 0) = P(Y \leq 0) = G\left(\frac{0 - (-1)}{\sqrt{5}}\right) = G(0, 45\dots) = 0,6736 \text{ (altså litt}$$

mindre enn sannsynligheten funnet ovenfor (= 0,6915) for at X selv

får negativ verdi. Mao. å trekke fra (eller legge til) Z på X -en er som å tilføre ”støy” på X).

- Anta $X_1, X_2, \dots, X_n$ er uavhengige og *identisk* normalfordelte med $X_i \sim N(-1, 2)$ for $i = 1, 2, \dots, n$. For en vilkårlig n har vi fra R3 at gjennomsnittet er normalfordelt, $\bar{X} \sim N\left(-1, \frac{2}{\sqrt{n}}\right)$. Siden spredingen i denne fordelingen avtar med n , er det rimelig å forvente at sannsynligheten for at $\bar{X}$ skal få negative verdier øker med n . Dette bekreftes av tabell 1 under. Som før bruker vi det andre eksemplet etter R1 og finner:

$$P(\bar{X} < 0) = G\left(\frac{0 - (-1)}{2/\sqrt{n}}\right) = G\left(\frac{\sqrt{n}}{2}\right)$$

hvorav, ifølge tabell D.3 i Løvås (sjekk tallene!),

Tabell 1 Gjelder hvis hver X_i er $N(-1, 2)$ fordelt

n	$\frac{\sqrt{n}}{2}$	$P(\bar{X} < 0)$
1	0,50	0,6915
5	1,12...	0,8686
10	1,58...	0,9429
20	2,24...	0,9875
30	2,74...	0,9969
50	3,54...	> 0,9990

Egenskapen til gjennomsnittet som er beskrevet i regel R3 bygger på forutsetningen at enkelt-observasjonene er normalfordelte. Dette er tilsynelatende en sterk forutsetning som bare unntaksvis er realistisk i praksis. Imidlertid, hvis antall observasjoner (n) ikke er for lite (vi bør ha $n \geq 20$ som en tommelfingerregel), vil konklusjonen at gjennomsnittet er normalfordelt fortsatt gjelde tilnærmet *uansett* hvilken fordeling enkeltobservasjonene er trukket fra. Dette er det berømte sentralgrenseteoremet (kjent siden 16-17-hundretallet). Løvås serverer sentralgrenseteoremet i to versjoner, regel 5.18 og 5.19, samlet i regel R4 nedenfor.

Dette betyr i eksemplet ovenfor at, selv om *vi ikke vet noe mer* om fordelingen til X_i utover at $E(X_i) = -1$ og $\sqrt{\text{var}(X_i)} = 2$, så kan vi likevel slutte at $\bar{X}$ er tilnærmet $N\left(-1, \frac{2}{\sqrt{n}}\right)$ fordelt når $n \geq 20$, slik at

$$P(\bar{X} < 0) \approx G\left(\frac{0 - (-1)}{2/\sqrt{n}}\right) = G\left(\frac{\sqrt{n}}{2}\right)$$

(merk at den første likheten er erstattet med $\approx$) og tabell 1 kan i hvert fall delvis fylles ut:

Tabell 2. $P(\bar{X} < 0)$ når hver X_i har en vilkårlig fordeling med forventning -1 og standardavvik 2 .

n	$\frac{\sqrt{n}}{2}$	$P(\bar{X} < 0)$
1	0,50	-----
5	1,12...	-----
10	1,58...	-----
20	2,24...	$\approx 0,9875$
30	2,74...	$\approx 0,9969$
50	3,54...	$> 0,9990$

Merk at vi her ikke kan angi noen verdier for $P(\bar{X} < 0)$ i tilfellene $n = 1, 5$ og 10 uten at vi vet mer om fordelingen til enkeltobservasjonene. Det er også verdt å merke seg at tilnærmelsen til normalfordelingen blir bedre og bedre dess større n er.

Regel R4 Sentralgrenseteoremet

La $X_1, X_2, \dots, X_n$ være uavhengige variabler fra samme sannsynlighetsfordeling (ikke nødvendigvis normalfordeling!) med forventning, $E(X_i) = \mu$, og standardavvik, $\sqrt{\text{var}(X_i)} = \sigma$. Hvis n er "stor" ($n \geq 20$ anses vanligvis tilstrekkelig), gjelder

$$(a) \text{ (regel 5.18) } \bar{X} \stackrel{\text{tilnærmet}}{\sim} N\left(E(\bar{X}), \sqrt{\text{var}(\bar{X})}\right) = N\left(\mu, \frac{\sigma}{\sqrt{n}}\right)$$

$$(b) \text{ (regel 5.19) } Y = X_1 + \dots + X_n \stackrel{\text{tilnærmet}}{\sim} N\left(E(Y), \sqrt{\text{var}(Y)}\right) = N\left(n\mu, \sqrt{n} \sigma\right)$$

Merk at (b) (regel 5.19) strengt tatt er overflødig når vi har tilgang til (a) og regel R1. For, hvis $\bar{X}$ er tilnærmet $N\left(\mu, \frac{\sigma}{\sqrt{n}}\right)$ fordelt, følger (hvorfor?) av regel R1 at $Y = n\bar{X}$ også er tilnærmet normalfordelt:

$$Y \stackrel{\text{tilnærmet}}{\sim} N\left(E(n\bar{X}), \sqrt{\text{var}(n\bar{X})}\right) = N\left(nE(\bar{X}), n\sqrt{\text{var}(\bar{X})}\right) = N\left(n\mu, n\frac{\sigma}{\sqrt{n}}\right) = N\left(n\mu, \sqrt{n} \sigma\right).$$

I tillegg til disse reglene er regel 5.20 i Løvås viktig som viser at normalfordelingen ofte (ikke alltid) kan brukes som tilnærming til binomiske, hypergeometriske og poisson-fordelinger.

Jeg skriver ikke opp den regelen her, men oppfordrer studentene til å øve seg på å bruke den. Spesielt viktig i kapittel 6. Forhåpentligvis vil presiseringen av reglene ovenfor gjøre dette lettere.